

BLOKCHEYNNI QO‘LLASHNING AFZALLIKLARI VA MUAMMOLARI

Ismoilov Muhammadnabi

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti Tõrtkul fakulteti

Annotatsiya. Ushbu maqolada raqamli iqtisodiyot va blokcheyn tushunchasi muhokama etilgan bo‘lib, uni ishlash tizimi haqida ma‘lumotlar keltirilgan. Mazkur texnologiyani qo‘llash sohalari va yo‘nalishlari haqida fikr yuritilgan. Jumladan, xo‘jalik yurituvchi sub’ektlar faoliyatida “blokcheyn” texnologiyasini qo‘llash va undan samarali foydalanish istiqbollari ko‘rib chiqilgan.

Kalit so‘zlar: raqamli iqtisodiyot, raqamli texnologiyalar, blokcheyn, kriptovalyuta, bitkoyn, transaksiya.

KIRISH

Iqtisodiy faoliyatning barcha sohalarida raqamli texnologiyalarning faol rivojlanishiga qaramay ularning imkoniyatlari, afzalliklari va kamchiliklari yetarli darajada o‘rganilmagan.

Bugungi kunda blokcheyn texnologiyasini qo‘llash mumkin bo‘lgan iqtisodiyotning strategik ahamiyatiga ega bo‘lgan sohalari, jumladan, moliya va bank tizimi bilan bog‘liq bo‘lgan raqamlashtirishning istiqbollari va risk darajasi haqida nazariya va amaliyotchilar o‘rtasida baxs munozaralar davom etmoqda.

Shuning uchun blokcheyn texnologiyasini zamonaviy rivojlanishi, ahamiyati va moliyaviy va iqtisodiy sohalarda qo‘llash yo‘nalishlari dolzarb masala hisoblanmoqda. Tadqiqotning maqsadi bo‘lib, blokcheyn texnologiyasini moliyaviy va iqtisodiy sohalarda qo‘llash va rivojlantirishning ahamiyati va yo‘nalishlarining tahlilini olib borish hisoblanadi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Xo‘jalik sub’ektlari faoliyatida samarali korporativ moliyaviy rejalashtirishni tashkil etish hamda mazkur jarayonda “Blokcheyn” texnologiyasidan foydalanish masalalarining nazariy jihatlari chuqur o‘rganilmagan bo‘lsada, qisman Paul Vigna, Michael Casey., Melanie Swan., William Mougayar., Roger Wattenhofer., Pavan Duggal., Siraj Raval., Edward Castronova kabilarning ilmiy ishlarida tadqiq etilgan. Jumladan, Paul Vigna global iqtisodiyotga blokcheyn texnologiyasining ta’sir doirasi, mazkur jarayonda yirik korporatsiyalarning o‘rni masalalariga, Michael Casey esa innovatsion iqtisodiyotni rivojlantirishda blokcheyn, mayn texnologiyalarining o‘rniga alohida to‘xtalgan holda ularning ijobiy va salbiy ta’sir doiralarini tahlil qilgan [5]. Don va Aleks Tepskottovlar (Don & Alex Tapscott), “Blokcheyn revolyusiyasi” nomli asarida blokcheyn bu- iqtisodiy transaksiyalarning raqamli taqsimlangan jurnali hisoblanadi deb ta’rif berganlar [2]. William Mougayar o‘z asarlarida tadbirkorlik

sub'ektlari faoliyatiga blokcheyn texnologiyasining ta'sir doirasini alohida amaliy misollar orqali yoritib bergan holda, bugungi kunda mazkur texnologiyani joriy etish jarayonida yuzaga kelayotgan muammolar va ularni bartaraf etish masalalari to'g'risida fikr yuritgan [1].

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Blokcheyn texnologiyalaridan xo'jalik yurituvchi sub'ektlar faoliyatidagi o'rni va ahamiyatini o'rganishda quyidagi metodlardan foydalanildi:

1. Xo'jalik yurituvchi sub'ektlar faoliyatida blokcheyn texnologiyalaridan samarali foydalanish samaradorligining qiyosiy tahlili amalga oshirildi.
2. Blokcheyn texnologiyasining ishlash tizimi, bitkoyn kriptovalyutasining paydo bo'lish bosqichlari, blokcheyn texnologiyasining qo'llash sohalari va yo'nalishlari aniqlandi.
3. Xo'jalik yurituvchi sub'ektlar faoliyatida korporativ moliyaviy boshqaruvni samarali yo'lga qo'yish, ularda moliyaviy rejalashtirishni amalga oshirishda "blokcheyn" texnologiyalaridan foydalanish masalalari tahlil qilindi.

Iqtisodiyotning raqamli sektorini rivojlantirish borasida davlat tomonidan keng ko'lamli chora-tadbirlar ko'rilmoqda, elektron hujjat aylanishi tizimlari joriy etilmoqda. «Blokcheyn» texnologiyalari (ma'lumotlarning taqsimlangan reestri texnologiyalari), «sun'iy aql», superkompyuterlar imkoniyatlaridan foydalanish, shuningdek, kripto-aktivlar bo'yicha faoliyat jahonning ko'plab mamlakatlarida raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

«Blokcheyn» texnologiyalari nafaqat iqtisodiyotning ko'plab sektorlariga, balki davlat boshqaruvi tizimiga va boshqa jamoatchilik munosabatlariga asta-sekin joriy etilmoqda.

«Blokcheyn» atamasining ma'nosi "Blok" – bu blok, "cheyn" –bu zanjir. "Blokcheyn" – bu blokli zanjir demakdir. Lekin bu zanjir oddiy emas, unda qat'iy belgilangan ketma – ketlik mavjud.

Bloklar - bu kriptografiya shaklida namoyon bo'lgan, tizim ichidagi bitim va shartnomalar, transaksiya haqida ma'lumotdir. Dastlab va hozirgi kunga qadar blokcheyn Bitcoin kriptovalyutasining asosi hisoblanadi. Barcha bloklar zanjirga tizilgan bo'lib o'zaro bog'langan.

Blokcheynda barcha ma'lumotlar to'plami baza ma'lumotlarini yangidan shakllantirib to'ldirib boradi. Mazkur baza ma'lumotlaridan hech qaysima'lumotlarni o'chirish, almashtirish mumkin emas. Baza "cheksiz" - unga cheksiz transaksiya ma'lumotlarini kiritish mumkin. Bu esa blokcheyn texnologiyasining asosiy xususiyati hisoblanadi.

Blokcheyn texnologiyasida barcha ishtirokchilar blokcheyn tizimiga ulanganligi tufayli barcha operatsiyalar sub'ektlar o'rtasida to'g'ridan – to'g'ri amalga oshiriladi.

Soddaroq tushuntiradigan bo'lsak - tasavvur qilaylik FTP formatdagi katta papka

bo'lsin. Siz uni tarkibini ko'rib turibsiz (berkitilgan fayllar yo'q), siztezlik bilan kim qanday fayllarni aynan kim uchun va qachon yuklaganligini ko'rishingiz mumkin. Lekin barcha ishtirokchilarning bu fayllarga ruxsati har xil, kimdir faqat fayllarni ko'rinishi va ro'yxatini ko'rish mumkin bo'lsa, mazkur fayl qaysi shaxsga atalgan bo'lsa faqat ana shu foydalanuvchigina faylni yuklab olish huquqiga ega.

Blokcheyn texnologiyasining qo'llash sohalari va yo'nalishlari

Blokcheyn texnologiyasini ko'plab sohalarda qo'llash mumkin. Jumladan, xo'jalik yurituvchi sub'ektlar o'rtasida shartnomalar tuzish va shu kabi ko'plab moliyaviy operatsiyalarni qo'llash mumkin. Shuning uchun ham bugungi kunda blokcheyn texnologiyasiga banklar ham katta qiziqish bildirmoqda.

Blokcheyn texnologiyasini biznes sohasida qo'llash sotuvchi va xaridor o'rtasida transaksiyalarni vositachilarsiz amalga oshirish maqsadida ishlatiladi. Blokcheyn texnologiyasini bank sohasida qo'llash samaraliroq hisoblanadi. Blokcheyn texnologiyasi orqali to'lovni amalga oshirish uchun to'lovchi haqida minimal darajadagi ma'lumotga ega bo'lish, masalan to'lovni amalga oshirish uchun hisobida mablag' yetarliligini bilish qifoya. Ipoteka shartnomasini tuzishda ipoteka oluvchining daromadi, uning moliyaviy tarixi, shuningdek, uning xususiy mulki haqidagi ma'lumotga ega bo'lishi yetarli hisoblanadi [4].

Blokcheyn texnologiyasini o'zlashtirish maqsadida R3 konsersiumi tashkil qilingan bo'lib, uning tarkibiga jahon miqyosidagi Goldman Sachs, JP Morgan, Credit Suisse, Barclays kabi yirik banklar kirgan. Banklar blokcheyn texnologiyasini bank operatsiyalarida xarajatlarni kamaytirish yoki umuman yo'q qilish vositasi sifatida qaraydilar.

XULOSA VA MUNOZARA

Iqtisodiyotimizni rivojlantirish, yangilash va modernizatsiya qilish bo'yicha olib borilayotgan oqilona iqtisodiy islohotlar natijasida bugungi kunda innovatsion iqtisodiyotni rivojlantirishga erishilmoqda. Jumladan, xo'jalik yurituvchi sub'ektlar faoliyatida korporativ moliyaviy boshqaruvni samarali yo'lga qo'yish, ularda moliyaviy rejalashtirishni amalga oshirishda "blokcheyn" texnologiyalaridan foydalanish masalalari ko'rilmogda. Jumladan, 2018 yil 3 iyulda "O'zbekiston Respublikasida raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yo'nalishlari" to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-3832 sonli qarori qabul qilindi. Mazkur qarorga muvofiq: loyiha boshqaruvi milliy agentligi raqamli iqtisodiyotni joriy qilish va rivojlantirish bo'yicha vakolatli organ qilib belgilandi; xo'jalik yurituvchi sub'ektlar faoliyatida samarali korporativ moliyaviy boshqaruvni tashkil etish, samarali moliyaviy rejalashtirishlarni amalga oshirish jarayonida kripto-aktivlar sohasida mayning, smart-kontraktlar, «blokcheyn» texnologiyalaridan foydalanish amaliyotini joriy qilish; korporativ moliyaviy boshqaruvni amalga oshirishda "blokcheyn" texnologiyalarini ishlab chiqish va foydalanish sohasida malakali kadrlar tayyorlash; xo'jalik yurituvchi sub'ektlar

o'rtasidagi kripto-aktivlar aylanmasi va ulardan olingan daromadlar soliqqa solish ob'ektlari bo'lib hisoblanmaslik masalalari belgilandi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Aletdinova A.A., Arenkov I.A., Babkin A.V. va boshqalar. Iqtisodiyot va sanoatning raqamli transformatsiyasi: muammolar va istiqbollari: monografiya. SPb.: Politexnika nashriyoti. Universitet, 2017 yil.

2. Babkin A.V., Burkaltseva D.D., Kosten D.G., Vorobyov Yu.N. Rossiyada raqamli iqtisodiyotning shakllanishi: mohiyati, xususiyatlari, texnik normallashtirish, rivojlanish muammolari // Sankt-Peterburg davlat politexnika universitetining ilmiy va texnik jurnali. Iqtisodiyot fanlari. 2017 yil.

3. Savelyev I.E. Blokcheyn texnologiyasi va uni qo'llash // Amaliy informatika. 2016 yil.

4. Kiselev I.M. Texnologiyani iqtisodiyotda qo'llash // Iqtisodiyot va jamiyat. 2016 yil. 7-son.

5. Pol Vigna, Maykl Keysi. Kriptovalyuta asri: Bitcoin va blokcheyn qanday qilib global iqtisodiy tartibga qarshi kurashmoqda., 2015 yil.

6. Melanie Swan. Blokcheyn: Yangi iqtisodiyot uchun loyiha., 2015.